

Jadwiga Daszykowska

Uniwersytet Rzeszowski

Jakość życia w ocenie nauczycieli studiujących – analiza wyznaczników problemu

Wstęp

W literaturze przedmiotu spotyka się różnorodność definicyjną terminu „jakość życia” (z ang. *quality of life – QOL*), stąd trudno ustalić wszystkie wskaźniki i zmienne tego zagadnienia. Wielowymiarowe i interdyscyplinarne ujmowanie jakości życia pozwala jednak na wyodrębnienie spośród jej problemów tych, które są istotnym przedmiotem analizy teoretycznej i badań empirycznych. Do nich należy zagadnienie jakości życia nauczycieli studiujących. Wśród prowadzonych do chwili obecnej badań naukowych nad tą problematyką na gruncie psychologicznym, socjologicznym, ekonomicznym, aksjologicznym, brakuje odpowiedników w sferze pedagogicznej (pedeutologicznej). Uznano zatem, że istotne a nawet niezbędne jest podjęcie badań wymienionej grupy.

Przystępując do realizacji zamysłu badawczego postawiono tezę, że człowiek w znacznym stopniu jest odpowiedzialny za swoje życie i może zabiegać o jego jakość. Konsekwencją tej tezy stanowi cel badań, którym uczyniono określenie struktury i wagi czynników istotnych dla poczucia jakości życia nauczycieli, ze zwróceniem szczególnej uwagi na wybór i realizację celów życiowych oraz przyjęcie określonego systemu wartości. Badanie tych elementów uznano za efektywny sposób dotarcia do orientacji wartościujących (określenie Kluckhohna, za: Marczuk, 2001, s. 13) i opinii nauczycieli. W analizie tego zjawiska uwzględniono dodatkowo obiektywnie różniące się zmienne osobowe.

Jakość życia zdefiniowano jako poczucie życiowej satysfakcji wyrażonej możliwością kształtowania wielowymiarowego rozwoju i autokreacji człowieka oraz realizacją jego aspiracji i celów życiowych zgodnie z przyjętymi wartościami i oczekiwaniami, przy uwzględnieniu materialnych elementów statusu społecznego.

W zakres badań włączono: ocenę ogólną jakości życia, ocenę poczucia szczęścia i radości życia oraz ocenę satysfakcji z wybranych dziedzin życia – tzw. satysfakcji częściowych.

Uzyskane wyniki badań pokazały większe znaczenie dla kształtowania ocen jakości życia nauczycieli studiujących jej wyznaczników subiektywnych.

Metoda

Przedmiotem tej pracy badawczej był problem o charakterze opisowym, stąd za najbardziej adekwatną metodę służącą jego rozwiązaniu uznano metodę sondażu diagnostycznego. Zastosowano techniki badawcze: obserwacji uczestniczącej niekontrolowanej, ankiety i wywiadu swobodnego oraz techniki niedokończonych zdań. Do zebrania danych posłużono się narzędziem badawczym w postaci kwestionariusza ankiety (skonstruowanym w oparciu o częściowe wykorzystanie Kwestionariusza Jakości Życia na podstawie Raportu Polskiego Generalnego Sondażu Jakości Życia (cz. II) pod kierunkiem J. Czapińskiego (2001) oraz Kwestionariusza Poczucia Jakości Życia R. Derbisa (2000). W kwestionariuszu zawarto także listę wartości S. Marczuka (2001).

Specyfika badań wieloczynnikowych jakości życia (przy tak wielu zmiennych) oraz szczegółowa analiza porównawcza uzyskanych wyników badań, spowodowała konieczność zastosowania szeregu technik statystycznych, między innymi: współczynnika korelacji r-Pearsona, funkcji regresji liniowej, testu F-Snedecora, analizy wariancji ANOVA I oraz współczynnika podobieństwa A-Robinsona.

Osoby badane i przebieg badań

Badania empiryczne przeprowadzono osobiście, metodą audytoryjną w Akademii Pedagogicznej im. KEN w Krakowie i Uniwersytecie Rzeszowskim. Wzięło w nich udział 396 studentów studiów wyższych zawodowych i magisterskich w systemie zaocznym oraz grupa słuchaczy studiów podyplomowych na kierunkach: pedagogika i historia. Próbkę badawczą stanowiły 4 grupy osób: PK – nauczyciele studiujący pedagogikę w AP w Krakowie – 142 osoby, HK – nauczyciele studiujący historię w tej uczelni – 77 osób, PR – nauczyciele studiujący pedagogikę na Uniwersytecie Rzeszowskim – 110 osób oraz HR – nauczyciele studiujący historię na UR – 56 osób.

W grupie nauczycieli studiujących zdecydowanie przeważały kobiety (92,47%), mężczyźni stanowili 7,53% badanych. Najliczniejszą grupę w próbie (43,64%) stanowiły osoby w wieku 31–37 lat, najmniej było nauczycieli w wieku powyżej 44 roku życia – 5,97%. W próbie dominowały osoby z wyższym wykształceniem – 56,36%, najmniej badanych (1,56%) posiadało wykształcenie pomaturalne. Najliczniejsza grupa osób pozostawała w związkach małżeńskich – 71,95%, zaś nieco ponad 1% nauczycieli było wdowcami/wdowami. Małżonkowie z małymi dziećmi stanowili 38,16% badanych z próby. Nauczyciele (40%) mieszkali głównie na wsi, najwięcej z nich – 29,61% pracowało w zawodzie od 1 do 5 lat. Najmniejszą grupę badanych (0,78%), stanowiły osoby o stażu pracy powyżej 25 lat.

Po zakończeniu badań właściwych przystąpiono do uporządkowania kwestionariuszy ankiet zawierających surowe dane. Do dalszej analizy ilościowej i jakościowej przy-

jęto 385 poprawnie wypełnionych kwestionariuszy ankiet. Ostatnim etapem badań było statystyczno-opisowe opracowanie danych, jak również wyprowadzenie na tej podstawie uogólnień i wniosków.

Mierzone zmienne

Przyjęte w niniejszej pracy badawczej zmienne ilościowe i jakościowe stanowiły próbę uszczegółowienia problemów badawczych w celu ich rozwiązania oraz hipotez roboczych, dla ich potwierdzenia lub odrzucenia. Do zmiennych niezależnych zaliczono: cele i wartości nauczycieli studiujących, zmienną zależną była jakość życia w ocenie badanych, zaś zmiennymi pośredniczącymi, zmienne społeczno-demograficzne (osobowe), takie jak: płeć, wiek, wykształcenie, stan cywilny, status rodzinny, miejsce zamieszkania i staż pracy.

Wyniki i dyskusja

Przystępując do szczegółowej analizy wyników badań, w pierwszej kolejności weryfikacji poddano dane dotyczące ogólnej oceny jakości życia* dokonanej przez badanych nauczycieli, wyniki w tym zakresie przedstawia tabela 1.

Z danych w niej zawartych wynika, że na ogólną liczbę 385 nauczycieli studiujących tylko 18 z nich (4,7%) oceniło ją „bardzo wysoko”, natomiast 10 osób (2,6%) – przyznało jej ocenę najniższą. Najwięcej badanych nauczycieli (170 osób, tj. 44,2%) dokonało oceny swojego życia w stopniu „przeciętnym”, ale także duża liczba nauczycieli uczyniła to w stopniu „niskim” (142 osoby, tj. 36,9%).

Tabela 1. Średnie oceny jakości życia nauczycieli studiujących w grupach PK, HK, PR i HR (w punktach)

Lp.	Ocena		Grupy nauczycieli								Ogółem	
			PK		HK		PR		HR			
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1.	Bardzo wysoka	5	9	6,3	4	5,2	5	4,5	—	—	18	4,7
2.	Wysoka	4	19	13,4	11	14,3	11	10,0	4	7,1	45	11,7
3.	Przeciętna	3	65	45,8	40	51,9	52	47,3	13	23,2	170	44,2
4.	Niska	2	45	31,7	22	28,6	36	32,7	39	69,6	142	36,9
5.	Bardzo niska	1	4	2,8	—	—	6	5,4	—	—	10	2,6
7.	Razem		142	100,0	77	100,0	110	100,0	56	100,0	385	100,0
8.	Średnia $\bar{X}$		2,887		2,961		2,754		2,375		2,790	

Źródło: obliczenia własne.

* Różnym stopniom oceny jakości życia nadano określone wartości liczbowe poprzez utworzenie pięciostopniowej skali interwałowej następującej postaci: bardzo wysoka – 5 punktów, wysoka – 4 punkty, przeciętna – 3 punkty, niska – 2 punkty oraz bardzo niska – 1 punkt.

Struktura ocen jakości życia kształtowała się podobnie w trzech grupach: nauczycieli studiujących na kierunku pedagogika w Akademii Pedagogicznej w Krakowie (PK), nauczycieli studiujących historię w tej samej uczelni (HK) oraz nauczycieli studiujących pedagogikę na Uniwersytecie Rzeszowskim (PR). W grupach tych dominowały oceny „przeciętne”. Odmienne natomiast prezentowały się one w grupie nauczycieli studiujących historię na Uniwersytecie Rzeszowskim (HR), gdzie dominowały oceny niskie (69,6%). W grupie tej było dokładnie 3-krotnie więcej ocen niskich, niż ocen przeciętnych.

Uznano, iż średnia ocena (będąca wypadkową ocen cząstkowych) daje lepszy obraz jakości życia nauczycieli studiujących od oceny dokonanej w oparciu o wskazania preferencji, dlatego (za pomocą testu F-Snedecora) dokonano porównania średnich ocen dla poszczególnych grup nauczycieli. Na jego podstawie stwierdzono, iż średnia ta w grupie nauczycieli HR była najniższa w porównaniu z ocenami średnimi nauczycieli w pozostałych grupach: PK, HK, PR.

Istotność różnic między średnimi ocenami grupowymi ilustruje rycina 1*.

2,375	2,754	2,887	2,961
HR	PR	PK	HK

Ryc. 1. Różnice między średnimi ocenami jakości życia w grupach PK, HK, PR i HR (w punktach)

Źródło: opracowanie własne.

Uszczegółowienie wyników badań nad ogólną oceną jakości życia, było możliwe dzięki uwzględnieniu w nich zmiennych osobowych (społeczno-demograficznych), dających dokładniejszy obraz badanej populacji. Wyniki dotychczasowych badań wielu autorów nad wpływem tych zmiennych, nie potwierdziły ich istotnego wpływu na stopień zadowolenia z życia (o czym traktuje dalsza część pracy), jednak podjęto się zbadania tych elementów. Ze względu na ograniczone ramy niniejszego opracowania oraz na podstawie wyników badań wskazujących na brak wyraźnego związku pomiędzy zmiennymi osobowymi a ocenami jakości życia wśród nauczycieli studiujących, pominięto w tym miejscu szczegółową prezentację wyników badań (zob. Daszykowska, 2007, s. 120–131), na rzecz analizy problemu.

Wyniki badań we wszystkich grupach nauczycieli studiujących, nie pokazały wyraźnej zależności, pomiędzy ocenami jakości życia a płcią. W.R. Wilson na podstawie przeglądu badań na temat uwarunkowań jakości życia od czynnika płci przyznał jednakowe szanse obydwu płciom (zob. Wilson, 1967, s. 294–306). Późniejsze badania, w których autorzy doszukiwali się bardziej złożonych zależności pomiędzy płcią a zadowoleniem z życia (uwzględniających na przykład: stan zdrowia, podatność na stres mężczyzn i kobiet), wykazały pewne (niewielkie) różnice w ocenie jakości życia (Czapiński, 1994, s. 37–42). Można przyjąć na tej podstawie twierdzenie, że dla uchwycenia rozbieżności w ocenie jakości życia z uwagi na płeć w badanej grupie nauczycieli studiujących, należałoby podjąć bardziej szczegółowe badania, które pozwoliłyby również na zdiagnozo-

* Linia ciągła podkreśla te grupy, których oceny średnie jakości życia nie różniły się statystycznie istotnie na poziomie istotności mniejszym od 0,05.

wanie czynników związanych z płcią (jak na przykład reagowanie na stres). Jednakże badania te objęłyby szerszy zakres analizowanego zagadnienia (aniżeli ten, który sprezyrowano dla badań własnych), stąd nie uwzględniono w niniejszej pracy wymienionych „czynników dodatkowych”.

Podobnie analiza uzyskanych danych pozwoliła na wysunięcie wniosku, iż nie istnieje istotny związek między wiekiem a ocenami jakości życia w badanej próbie, a różnice występujące w grupach PK, HK, PR i HR mogą być wynikiem czynników współwystępujących, na przykład: stanu zdrowia, zmian dotyczących relacji społecznych warunkowanych wiekiem, sytuacji rodzinnej itp. Podobne wnioski na podstawie przeprowadzonych badań formułują G.K. Baruch i R. Barnett (1986, s. 578–585). Również M. Argyle, przytaczając wyniki badań wielu autorów, wnioskuje o braku znaczącego wpływu wieku na zadowolenie z jakości życia (Argyle, 2004b, s. 149–157).

W badanej próbie zróżnicowanie ocen jakości życia, nie wykazało również istotnego ich związku z poziomem wykształcenia. Jak twierdzi M. Argyle, wzrost stopni ocen jakości życia jest widoczny często – ale nie zawsze – gdy wraz z wykształceniem rośnie pozycja zawodowa, poziom życia itp. (zob. Argyle, 2004a, s. 169–171, 177).

Wyniki badań własnych pokazały także, że niskim ocenom jakości życia nauczycieli studiujących towarzyszyły niskie oceny ich sytuacji finansowej, (która nie zawsze pozwalała na zaspokojenie potrzeb badanych, była niższa od ich aspiracji i wyobrażeń na temat życia na „przyzwoitym” poziomie). W tym miejscu można zatem przypuszczać, że większe dla badanych było znaczenie czynników „współtowarzyszących” poziomowi posiadanego wykształcenia dla jakości życia, aniżeli wyłącznie omawianej zmiennej.

Wyniki badań nie potwierdziły jednoznacznie hipotezy, iż stan cywilny badanych znacząco koreluje z ocenami jakości życia. Jednakże dane częściowo odpowiadały wynikom polskiej części programu badawczego „Cebula”, który dowiódł, iż w zakresie takich aspektów, jak poczucie szczęścia i radość życia istotnie gorsza jest kondycja osób owdowiałych, rozwiedzionych i stanu wolnego. Dodatkowo osoby te pod względem samooceny, wartości życia i negatywnych doświadczeń istotnie na niekorzyść odbiegają od osób pozostających w stanie małżeńskim (Czapiński, 1994, s. 70–71).

Nie uzyskano dowodu statystycznego na istnienie zależności pomiędzy ocenami jakości życia a statusem rodzinnym badanych nauczycieli ($r = -0,0002$). Wbrew potocznemu przekonaniu, iż brak dzieci jest przyczyną poczucia nieszczęścia, współczesne badania dostarczyły dostatecznego dowodu, że zamierzona lub niezależna od woli człowieka bezdzietność osłabia zadowolenie z życia. Stąd wyższe oceny jakości życia występujące u osób bezdzietnych w porównaniu z posiadającymi dzieci, w niniejszych badaniach można uznać za odpowiadające stanowi rzeczywistości.

Podobnie „syndrom opuszczonego gniazda” czyli negatywne konsekwencje psychiczne dla rodziców wynikające z opuszczenia domu przez usamodzielnienie dzieci nie znalazł potwierdzenia w wynikach dotychczasowych badań (na przykład w programie „Cebula”, zob. Czapiński, 1994, s. 74–79), także badań własnych (różnice w średnich ocenach jakości życia u małżonków z dorosłymi dziećmi – 2,63 pkt., a małżonkami z małymi dziećmi – 2,68 pkt. były bowiem niewielkie). Ważne przesłanki do niższej samooceny jakości życia w tej kwestii stanowiły negatywne wydarzenia życiowe, między innymi: choroba lub śmierć dziecka. Dowiedli tego nauczyciele w swoich odpowie-

dziach na pytanie: „*Co dla Pana(i) oznacza smutek w życiu?*”, którzy najczęściej wymieniali: *chorobę bliskich* (najczęściej *dzieci*, kolejno *współmałżonka*) i *własną* – 33,80% nauczycieli w grupie PK, 61,03% w grupie HK oraz 43,63% w grupie PR i 57,14% w grupie HR. Na kolejnym miejscu nauczyciele wskazywali *śmierć bliskich*.

Wysunięte hipotezy o występującym związku ocen jakości życia z miejscem zamieszkania nie zostały w niniejszych badaniach empirycznych, a także w badaniach wielu autorów jednoznacznie potwierdzone (zob. Writter i inni, 1984, s. 165–173).

Na podstawie dokonanej analizy porównawczej ocen jakości życia nauczycieli studiujących i poszczególnych zmiennych osobowych nasuwa się wniosek, iż w żadnej z grup: PK, HK, PR i HR nie występowały regularnie średnie oceny jakości życia na poziomie „wysokim” (4,0 pkt.) i „bardzo wysokim” (5,0 pkt.), zaś oceny jakości życia na poziomie najniższym pojawiały się w całej próbie sporadycznie. Co więcej, wyniki dotychczas zaprezentowanych i omówionych danych nie wykazały jednoznacznego i istotnego związku omówionych wyżej zmiennych jakości życia z jej ocenami w grupie nauczycieli studiujących.

Niektórzy autorzy, między innymi: E. Suh, E. Diener i F. Fujita tłumaczą to silniejszym wpływem zdarzeń z ostatnich 6 miesięcy na postrzeganie życia (za: Zalewska, 2003, s. 26), podobnie A. Kaleta uzasadnia, iż w znacznym stopniu aktualna sytuacja życiowa kształtuje poziom ocen jakości życia (Kaleta, 1985, s. 118).

Podobny wniosek można wyprowadzić z badań własnych, którymi objęto **radosne i smutne zdarzenia z ostatnich 6 miesięcy** w życiu nauczycieli studiujących. Wśród zdarzeń radosnych, nauczyciele najczęściej wymieniali te, które wiązały się z wyznacznikami szczęścia, jak: *zdrowie bliskich i własne, szczęście bliskich, dobra atmosfera w rodzinie* oraz *dobre kontakty międzyludzkie* itp. Na przedostatnim miejscu objęci badaniami sondażowymi nauczyciele podawali *brak problemów finansowych*, jako jeden z powodów radości życia. Wprawdzie wśród zdarzeń smutnych stosunkowo najwięcej osób wymieniało problemy finansowe, jednak występowanie problemów rodzinnych, międzyludzkich, zawodowych było także deklarowane przez znaczną liczbę badanych, co dowodzi niemałego ich znaczenia dla dokonywanej przez nich samooceny jakości życia.

Na zakończenie analizy wpływu zmiennych osobowych na kształtowanie ocen jakości życia u badanych nauczycieli na podkreślenie zasługuje fakt, iż w zasadzie przy każdej z nich sygnalizowano współwystępowanie czynników dodatkowych. Przypuszczalnie łączne ich rozpatrywanie pozwoliłoby na dokładniejsze wyjaśnienie omawianej problematyki. Na podstawie dotychczasowych wyników badań przypisano zatem w tym miejscu większe znaczenie subiektywnym wyznacznikom dla ocen jakości życia, aniżeli obiektywnym uwarunkowaniom.

Subiektywne wyznaczniki jakości życia stanowią cały system pozytywnych lub negatywnych doświadczeń, emocjonalnych odczuć, stopnie realizacji wartości, bliższych i dalszych celów życiowych oraz szereg cech osobowościowych każdego człowieka (zob. Czapiński, 2004, s. 259–279).

Jednym z czynników decydujących o poziomie ocen jakości życia badanych był stopień doznawanego przez nich szczęścia i częstotliwość odczuwania radości życia.

Za J. Czapińskim przyjęto, iż „*szczęście to subiektywnie spostrzegana lub odczuwana własna pomyślność, dobrostan własnego życia*” (Czapiński, 1994, s. 12).

Do pomiaru poziomu poczucia szczęścia nauczycieli studiujących posłużono się pięciostopniową skalą, dla której przyjęto umowną liczbę punktów od 5 do 1: bardzo szczęśliwy – 5 punktów, szczęśliwy – 4 punkty, ani szczęśliwy, ani nieszczęśliwy – 3 punkty, nieszczęśliwy – 2 punkty, bardzo nieszczęśliwy – 1 punkt. Uzyskane wyniki badań zamieszczono w tabeli 2.

Tabela 2. Rozkład wyników średnich ocen poczucia szczęścia u nauczycieli studiujących w grupach PK, HK, PR i HR

Lp.	Oceny	Grupy nauczycieli								Ogółem	
		PK		HK		PR		HR			
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1.	Bardzo szczęśliwy	21	14,8	3	3,9	3	2,7	2	3,6	29	7,5
2.	Szczęśliwy	93	65,5	48	62,3	70	63,6	38	67,9	249	64,7
3.	Ani szczęśliwy, ani nieszczęśliwy	18	12,7	26	33,8	30	27,3	14	25,0	88	22,9
4.	Nieszczęśliwy	4	2,8	—	—	4	3,6	—	—	8	2,1
5.	Bardzo nieszczęśliwy	6	4,2	—	—	3	2,1	2	3,6	11	2,8
6.	Średnia $\bar{X}$	3,838		3,701		3,600		3,678		3,719	

Źródło: obliczenia własne.

Z danych w niej zawartych wynika, iż na 385 badanych nauczycieli ponad połowa z nich (tj. 249 osób) deklarowała, że jest szczęśliwa lub nawet bardzo szczęśliwa (łącznie 72,2%). Kolejno grupa 88 osób (22,9%) określiła, iż „nie jest ani szczęśliwa, ani nieszczęśliwa”. W badanej próbie występowali także nauczyciele (4,9%), którzy uważali się za „nieszczęśliwych” i „bardzo nieszczęśliwych”.

Syntetyczna ocena poczucia szczęścia u nauczycieli wyrażona za pomocą średniej oceny pokazuje, iż w tej kwestii cała próba była dość jednorodna (w grupie PR wyniosła ona 3,7 pkt., w HR – 2,6 pkt., w PK – 2,9 pkt., zaś w HK – 2,8 pkt.).

Kolejno ustalono zakres częstości doznawania radości życia nauczycieli studiujących w oparciu o 5-stopniową skalę: bardzo często – 5 punktów, dość często – 4 punkty, od czasu do czasu – 3 punkty, rzadko – 2 punkty, bardzo rzadko – 1 punkt (patrz Tab. 3).

Tabela 3. Rozkład częstości odczuwania radości życia przez nauczycieli studiujących w grupach PK, HK, PR i HR

Lp.	Oceny		Grupy nauczycieli								Ogółem	
			PK		HK		PR		HR			
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1.	Bardzo często	5	34	23,9	11	14,3	15	13,6	6	10,7	66	17,1
2.	Dosyć często	4	73	51,4	43	55,8	54	49,1	28	50,0	198	51,5
3.	Od czasu do czasu	3	28	19,7	21	27,3	36	32,7	16	28,6	101	26,2
4.	Rzadko	2	6	4,2	2	2,6	3	2,7	4	7,1	15	3,9
5.	Bardzo rzadko	1	1	0,7	—	—	2	0,9	2	3,6	5	1,3
6.	Średnia $\bar{x}$		2,937		2,818		3,700		2,571		3,792	

Źródło: obliczenia własne.

Ponad połowa badanych (51,5%) oceniła, iż dość często odczuwa radość życia, przy czym wartość tej oceny nie pokazała wyraźnie dużego zróżnicowania między grupami PK, HK, PR i HR. Wielkość tego wskaźnika waha się od 49,1% (w grupie PR) do 55,8% (w grupie HK). Na drugiej pozycji znalazło się odczuwanie radości życia na poziomie „od czasu do czasu” (26,2%), natomiast trzecią pozycję „bardzo częste” jej doznawanie (17,1%). Na uwagę zasługuje fakt, że ponad 5% badanych nauczycieli uważało, iż rzadko albo bardzo rzadko towarzyszy im poczucie radości w życiu. Na pytanie: **czym dla Pana(i) jest radość życia?**, badani wymieniali na przykład: „*jest poczuciem, że robi się to, co się lubi, jest się drogim dla innych osób*”, „*to szczęście, zdrowie własne i bliskich osób; kochać i być kochanym*”, „*zgoda, spokój, zdrowie bliskich, odpoczynek*”, „*zdrowie, możliwość samorealizacji*”, „*możliwość bycia z rodziną*”, „*zadowolenie z tego, co się robi, chęć działania*”, „*zdrowie rodziny, poczucie bezpieczeństwa, bliskości, spokój wewnętrzny*”.

Po porównaniu powyższych ocen jakości życia i poczucia szczęścia, nasuwa się ogólny wniosek, iż nauczyciele studiujący są szczęśliwi (stosunkowo często odczuwają radość życia – grupa PR), natomiast nieco mniejsze (o około 1 punktu) jest ich zadowolenie z życia.

Postępując konsekwentnie za przyjętym na wstępie pracy tokiem rozumowania analizie poddano kolejno źródła zadowolenia i satysfakcji życiowej płynące z realizacji znaczących wartości i celów życiowych. Poproszono badanych o wskazanie tych wartości i celów, które decydują o wysokiej jakości ich życia.

Badaniem objęto 21 wartości, jakimi kierowali się nauczyciele studiujący*. Miarą oceny każdej z tych wartości była średnia ocen, jakie zostały postawione przez badanych nauczycieli na podstawie następującej skali pięciopunktowej: niezwykle ważne – 5 punktów, bardzo ważne – 4 punkty, dość ważne – 3 punkty, trochę ważne – 2 punkty, niezbyt ważne – 1 punkt. Liczbę punktów dla każdej z ocen przyjęto arbitralnie. Dokonano podziału wszystkich wartości (ze względu na rangi) według następującej zasady: nieważne lub trochę ważne, gdy $\bar{X} < 3,405$; dość ważne, gdy $3,405 \leq \bar{X} < 3,882$; bardzo ważne, gdy $3,882 \leq \bar{X} < 4,359$; oraz niezwykle ważne (priorytetowe), gdy $\bar{X} \geq 4,359$. Porządek wartości oraz ich klasyfikację za pomocą powyższej skali przedstawia tabela 4.

* 1. Szczęście rodzinne; 2. Zdrowie; 3. Posiadanie sił życiowych, energii życiowej; 4. Życie seksualne; 5. Bezpieczeństwo fizyczne; 6. Poczucie szczęścia i zadowolenia w życiu; 7. Związki z innymi ludźmi; 8. Oparcie w innych ludziach; 9. Sukcesy w pracy zawodowej (satysfakcja, mistrzostwo w zawodzie); 10. Postępowanie zgodnie z własnym sumieniem i przekonaniem; 11. Posiadanie wysokiego wykształcenia; 12. Możliwości uzyskania nowych wiadomości i umiejętności; 13. Otoczenie domowe; 14. Poważanie, autorytet w środowisku; 15. Posiadanie grona przyjaciół, kolegów; 16. Posiadanie dobrej sytuacji finansowej; 17. Posiadanie dużej ilości czasu wolnego na odpoczynek i relaks; 18. Spędzanie czasu wolnego zgodnie z zainteresowaniami; 19. Korzystanie z rozrywek kulturalnych; 20. Angażowanie się w pracę społeczną, na rzecz środowiska; 21. Osobista wiara i religia.

Tabela 4. Wykaz wartości według rang (ważności) dla grup nauczycieli PK, HK, PR, HR (w punktach)

Poziomy rang wartości	Grupy nauczycieli							
	PK		HK		PR		HR	
	Ni	$\bar{X}$	Ni	$\bar{X}$	Ni	$\bar{X}$	Ni	$\bar{X}$
1. $\bar{X} < 3,405$	20	2,89	20	3,13	20	2,84	20	2,98
	19	3,02	29	3,36	—	—	19	3,10
	17	3,27	—	—	—	—	18	3,37
2. $3,405 \leq \bar{X} < 3,882$	18	3,56	21	3,58	19	3,45	17	3,41
	4	3,58	14	3,57	14	3,55	14	3,43
	11	3,64	4	3,64	18	3,56	4	3,45
	21	3,71	12	3,74	4	3,58	11	3,45
	12	3,75	13	3,80	11	3,64	12	3,57
	15	3,80	11	3,82	17	3,67	16	3,61
	—	—	9	3,82	21	3,71	21	3,61
	—	—	15	3,87	12	3,75	15	3,64
	—	—	17	3,88	15	3,80	9	3,64
3. $3,882 \leq \bar{X} < 4,359$	—	—	—	—	—	—	5	3,86
	16	3,89	18	3,92	16	3,89	13	3,91
	9	3,96	7	3,99	7	3,93	7	3,96
	13	3,96	8	4,05	9	3,96	8	3,96
	7	4,01	13	4,06	13	4,07	3	4,28
	5	4,08	5	4,10	8	4,07	—	—
	3	4,19	3	4,31	5	4,12	—	—
	6	4,27	10	4,34	10	4,26	—	—
4. $\bar{X} \geq 4,359$	10	4,29	6	4,35	—	—	—	—
	1	4,64	1	4,73	3	4,41	6	4,50
	2	4,67	2	4,75	6	4,44	10	4,61
	14	4,93	—	—	1	4,81	1	4,78
	—	—	—	—	2	4,86	2	4,84
Razem	21	80,91	21	82,78	21	82,37	21	80,06
Średnia $\bar{X}$	—	3,85	—	3,94	—	3,92	—	3,81
Odchylenie standardowe	—	0,53	—	0,40	—	0,47	—	0,52
Współczynnik zmienności	—	13,8	—	10,2	—	11,9	—	13,6

Źródło: obliczenia własne.

Z tabeli wynika, że dla badanych nauczycieli (we wszystkich czterech grupach) priorytetowe znaczenie posiadały dwie wartości: szczęście rodzinne i zdrowie, dodatkowo w grupie PK – poważanie i autorytet w środowisku, w grupie PR – posiadanie sił życiowych (energii życiowej) oraz poczucie szczęścia i zadowolenia w życiu, w grupie HR – postępowanie zgodne z własnym sumieniem i przekonaniami.

Jedną z najmniej ważnych wartości dla nauczycieli studiujących było angażowanie się w pracę społeczną oraz korzystanie z rozrywek kulturalnych.

Uzyskane dane pokazały, iż zachodzi dość duża zgodność ocen poziomu ważności poszczególnych wartości według nauczycieli (we wszystkich czterech grupach). Zgodność tę potwierdziły wysokie wartości współczynników podobieństwa A. Robinsona,

które wahały się od 0,849 dla grup PK, HR do 0,923 dla grup HK, HR, a to oznacza, że zgodność ważności wymienionych wartości we wszystkich grupach nauczycieli studiujących była wysoka – mieściła się bowiem w granicach od 84,9% do 92,3%. Zatem ani kierunek studiów, ani też rodzaj uczelni, na której nauczyciele studiowali nie różnicowały ocen ważności wartości w całej próbie. Na pytanie o wartość, która decyduje o poczuciu wysokiej jakości życia, badani we wszystkich grupach wymienili szczęście rodzinne. Analiza statystyczna wyników badań potwierdziła zależność liniowej korelacji między płcią a szczęściem rodzinnym (0,2260) ($p < 0,05$).

Kształtowanie oceny jakości życia każdego człowieka wiąże się nierozzerwalnie z wyborem, a przede wszystkim realizacją celów. Badaniami objęto cele życiowe deklarowane przez badanych, które przypisali oni następującym kategoriom: 1. Rodzinie, 2. Pracy zawodowej, 3. Czasowi wolnemu, 4. Kontaktom społecznym, 5. Sytuacji materialnej, 6. Całokształtowi życia oraz 7. Przyszłości*.

Analizę poszczególnych celów jednostkowych dokonano na podstawie wskaźników preferencji wszystkich nauczycieli studiujących, którzy wymienili poszczególne cele udzielając odpowiedzi na pytanie: *jakie cele stawia sobie Pan(i), od realizacji których zależy osiągnięcie przez Pana(ią) wysokiej jakości życia?*

W kategorii **rodzina** badani wymienili takie cele, jak: dążenie do szczęścia rodziny (72,5%), dbałość o zdrowie rodziny (60,9%), dążenie do zgody w rodzinie (50,9%), wykształcenie dzieci (41,8%), założenie rodziny (41,2%), wychowanie dzieci (33,3%), zabezpieczenie bytu rodziny (26,2%). Kobiety w grupie PK (3,52%) i PR (9,09%) deklarowały również urodzenie dziecka.

Cele związane z **pracą zawodową** badani postrzegali w perspektywie *awansu i utrzymania pracy* oraz *zabezpieczenia finansowego rodziny*.

Wśród celów związanych z **czasem wolnym** na jednym z ostatnich miejsc znalazło się *spędzanie czasu wolnego z rodziną* (17,5%), dominowało natomiast dążenie do *wygospodarowania więcej czasu wolnego dla siebie*, cel ten wymieniło 89,6% osób.

Blisko połowa badanych (45,6%) w całej próbie w kategorii **kontakty społeczne** deklarowała podjęcie działań, by *więcej czasu poświęcać bliskim i dalszej rodzinie*. Często wymienianymi celami były również *pozostawanie w dobrych stosunkach interpersonalnych z ludźmi* (35,2%) oraz *pielęgnowanie przyjaźni i znajomości* (26,6%). Na dalszych pozycjach znajdowały się między innymi: *bycie otwartym na drugiego człowieka*, *bycie dobrym człowiekiem*, *przyjacielem*, *poświęcanie mniejszej ilości czasu wolnego na kontakty towarzyskie*, *unikanie konfliktów z najbliższymi* oraz *poprawa kontaktów z bliskimi*.

Poprawa obecnej sytuacji materialnej (57,7%), *zabezpieczenie potrzeb rodziny* (51,7%) oraz *prowadzenie życia na „przyswoitym” poziomie* (33,1%) to najczęstsze wśród celów deklarowanych przez nauczycieli studiujących w kategorii **sytuacja materialna**.

Wśród najważniejszych celów związanych z **całokształtem życia** ponad połowa badanych (51,1%) wymieniła *prowadzenie życia spokojnego i ustabilizowanego*, następnie *dbałość o własne zdrowie* (32,3%) i *prowadzenie życia szczęśliwego* (31,3%).

* Ze względu na możliwość udzielania wypowiedzi wielokrotnych, suma celów w poszczególnych kategoriach nie jest równa liczbie osób w badanej próbie (tj. 100%).

Kategorii celów związanych z **przyszłością** badani przypisywali między innymi: *życie spokojnie, bez obaw* (28,9%), *dbałość o godne życie po przejściu na emeryturę* (16,8%, w tym 12,7% badanych z grupy PR), *zapewnienie szczęścia rodzinie* (13,9%), *ukończenie budowy domu lub zakup domu/mieszkania* (po 13,7%), także *zmianę pracy* (12,1%). Na dalszych pozycjach badani deklarowali: *założenie rodziny, zapewnienie dzieciom startu w dorosłe życie, rozwój własny i podnoszenie kwalifikacji zawodowych, realizowanie marzeń, dążenie do posiadania wpływu na własne życie oraz do osiągnięcia zbawienia*.

Na podkreślenie zasługuje to, że jedynie (3,9%) nauczycieli studiujących historię Akademii Pedagogicznej w Krakowie i (0,9%) studiujących pedagogikę na Uniwersytecie Rzeszowskim (z całej próby) zobowiązało się do *wywiązywania się należycie z obowiązków wynikających z pełnionego zawodu*.

Ponownie wśród wyznaczników wysokiej oceny jakości życia znalazła się rodzina, a dokładnie realizacja celów z nią związanych.

Przedstawione wyniki badań po raz kolejny potwierdzają tezę, o znaczeniu rodziny w życiu nauczycieli studiujących. Realizacja tej kategorii celów była najważniejsza dla poczucia szczęścia badanych. U nauczycieli widoczny był wpływ realiów życiowych na sposób pojmowania jakości życia. Na tej podstawie można by zaryzykować hipotezę, że nauczycieli cechowała tendencja do lokalizowania celów, dążeń oraz wyobrażeń o dobrym życiu w ramach najbliższego otoczenia.

Niepokojące zjawisko występujące w badanej próbie stanowił brak satysfakcji z pracy u ponad połowy nauczycieli. Najczęstszą przyczyną tego stanu była trudna sytuacja finansowa, (którą z pewnością potęgowała odpłatność za studiowanie).

Można postawić pytanie: dlaczego wraz z realizacją celu przez nauczycieli studiujących, jakim jest ukończenie studiów, nie podążała troska o własny rozwój. Taką postawą badanych można wytłumaczyć niewielkie ich zainteresowanie rozwojem uczniów/wychowanków. I tu pojawia się kolejna wątpliwość: czy można brak troski o uczniów wytłumaczyć jakimikolwiek trudnościami nauczyciela?

Badanym do szczęścia i zadowolenia z życia brakowało spokoju, stabilizacji, poczucia bezpieczeństwa oraz życia zgodnie z własnymi wizjami. Wydaje się, że osiągnięcie tego celu badanym utrudniała permanentna troska o rodzinę, problemy finansowe oraz zawodowe.

Nauczyciele studiujący rzadko myśleli o swojej przyszłości, raczej widzieli ją poprzez pryzmat osiągnięć swoich dzieci, związanych z ich wychowaniem, wykształceniem, bądź usamodzielnieniem w dorosłym życiu. Pragnęli godnego życia na „*przyzwoitym poziomie*” po przejściu na emeryturę, posiadali jednak wiele obaw przed tym, co przyniesie czas.

W konkluzji rozważań nad samooceną jakości życia nauczycieli studiujących na podstawie wyników badań własnych, wysunięto pewne wnioski.

Większość nauczycieli studiujących w badanej próbie można uznać za osoby szczęśliwe, choć cieszące się życiem na nieco niższym poziomie (odpowiadającym poziomowi ocen jakości ich życia). Z pewnością nauczyciele ci mieli wiele powodów, aby nie oceniać swojego życia na poziomie najwyższym (tj. na poziomie 5 punktów według przyjętej skali), jednakże występujące u nich poczucie szczęścia wydaje się wynikiem

pozytywnych wydarzeń w życiu, szczególnie sukcesów rodziny, która – jak dowodzą wyniki badań – stanowiła dla nich priorytetową wartość. To z rodziną nauczyciele wiązali stosunkowo najwięcej celów życiowych i to ona sprawiała im wysoką satysfakcję (zob. Daszykowska, 2007).

W badanej próbie nauczycieli występował poważny problem znikomej satysfakcji z perspektyw na przyszłość (można by powiedzieć jej braku), szczególnie w grupie osób studiujących historię w Krakowie, gdzie średnia ocena punktowa wynosi 0,45, czyli poniżej 1 punktu. Można zatem przypuszczać, iż ten obszar życia miał znaczący wpływ na kształtowanie się ocen jakości życia wśród badanych (potwierdzenie tej tezy wymaga jednak dalszych badań). Być może przyczyną obaw przed przyszłością było niezadowolenie nauczycieli z sytuacji zawodowej oraz brak bezpieczeństwa finansowego.

Stopień ocen jakości życia nauczycieli studiujących może być wynikiem oddziaływania wielu czynników (czego próbowano dowieść w niniejszym opracowaniu), jednakże najważniejszym z nich wydaje się **indywidualne i subiektywne spojrzenie na swoje życie** przez każdą badaną osobę (bowiem to, co dla jednej jest źródłem szczęścia, takowym nie musi być dla innej). Wynikiem takiej interpretacji ocen jakości życia jest także uznanie dużego znaczenia uwarunkowań indywidualnych (psychicznych i biologicznych) dla formułowania ocen jakości życia ważnych z punktu widzenia pedagogiki, a będących dotąd głównie domeną psychologii i medycyny.

Wyniki badań własnych potwierdziły znikomy (według F.M. Andrews'a i S.B. Withey'a 10-procentowy, zdaniem E. Dienera najwyżej 15-procentowy) (za: Czapiński, 2004, s. 167, 203) związek pomiędzy zmiennymi osobowymi a ocenami jakości życia. Skłania to do uznania wyznaczników subiektywnych – między innymi poczucia szczęścia, radości życia, realizacji celów i wartości jako istotniejszych w kształtowaniu ocen zadowolenia z życia (jak założono na wstępie tej pracy), aniżeli wyznaczników obiektywnych.

Bibliografia

- Argyle, M. (2004a). Przyczyny i korelaty szczęścia, [w:] Czapiński, J. (Red.) *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*. Warszawa: PWN.
- Argyle, M. (2004b). *Psychologia szczęścia*. Wrocław: Wyd. Astrum.
- Baruch, G.K., Barnett, R. (1986). Role quality, multiple role involvement, and psychological well-being in midlife women. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 578–585.
- Czapiński, J. (1994). *Psychologia szczęścia. Przegląd i zarys teorii cebulowej*. Warszawa: Wyd. Polskie Towarzystwo Psychologiczne.
- Czapiński, J. (2004). *Psychologia pozytywna*. Warszawa: PWN.
- Daszykowska, J. (2007). *Jakość życia w perspektywie pedagogicznej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Derbis, R. (2000). *Doświadczenie codzienności. Poczucie jakości życia. Swoboda działania. Odpowiedzialność. Wartości osób bezrobotnych*. Częstochowa: Wyd. WSP.

- Jakubowska, U. (1993). *Czynności badawcze w psychologii i pedagogice. Zarys problematyki*. Bydgoszcz: Wyd. WSP.
- Kaleta, A. (1985). *Jakość życia mieszkańców wsi rejonu uprzemysłowionego*. Toruń: Wyd. UMK.
- Marczuk, S. (2001). *Orientacje wartościujące nauczycieli w III Rzeczypospolitej*. Rzeszów: Wyd. WSP.
- Wilson, W.R. (1967). Correlates of avowed happiness. *Psychological Bulletin*, 67, 294–306.
- Witter, R.A., Okun, M.A., Stock, W.A., Haring, M.J. (1984). Education and subjective well-being: A meta-analysis. *Education Evaluation and Policy Analysis*, vol. 6, 2, 165–173.
- Zalewska, A. (2003). *Dwa światy. Emocjonalne i poznawcze oceny jakości życia i ich uwarunkowania u osób o wysokiej i niskiej reaktywności*. Warszawa: Wyd. WSPS „Academica”.

Streszczenie

W pracy zaprezentowano wyniki badań dotyczące wyznaczników ocen jakości życia wśród nauczycieli studiujących. Uzyskane dane pozwalają wnioskować, że dla kształtowania ocen jakości życia badanych podstawowe znaczenie posiadają wyznaczniki subiektywne, na przykład: poczucie szczęścia, radości życia, a także realizacja przez badanych celów i wartości.